

Simon Poppek

IDEA 2013: Vojna ni končana

International Documentary
Film Amsterdam
(20. 11.-1. 12. 2013)

MOJE DRUGO SOOČENJE Z IDFO SE JE IZTEKLO V MALCE MANJ HIMNIČNIH TONIH KOT LANSKOLETNO PRESENEČENJE, KO SEM MED KARAKTERISTIČNO RAZSTAVO MAINSTREAMOVSKÉ, VISOKOPROČUNSKÉ IN SPOLIRANE DOKUMENTARNE PRODUKCIJE NAŠEL ŠTEVILNE BISERE AVTORSKE DOKUMENTARISTIKE. NO, MESTO SEM TUDI LETOS KLJUB VSEMU ZAPUSTIL S POZITIVNO BILANCO, SAJ SE JE MED KOMUNIKATIVNIMI FILMI ZNAŠLO LEPO ŠTEVILO DOCELA SPODOBNE FILMARIJE, KI MORA ZADOVOLJITI TUDI BOLJ AVANTURISTIČNEGA OBISKOVALCA V PREŽI ZA RADIKALNEJŠIMI OBLIKAMI »NE-UMIŠLJENEGA FILMA«, ČE SI SPOSODIM ROBAR-DORINOV POSKUS SLOVENJENJA NON-FICTIONA.

Letošnje pomanjkanje radikalnejšega oziroma eksperimentalnega dokumentarca velja iskati tudi v precej okleščanem programu sekcije ParaDocs, obstranske selekcije z avtonomno programsko ekipo, ki je vzniknila pred nekaj leti in ki je letos skoraj v celoti temeljila na delih kratkega metra. IDFA tako ali drugače ostaja največji evropski dokumentarni filmski festival, ki pritegne nekaj sto tisoč obiskovalcev in ki v dvanajstih dneh prikaže nekaj sto filmov vseh dolžin in formatov. Kar v praksi pomeni, da se lahko posveti tako ekskluzivnim svetovnim premieram (tekmovalni program) kot reprizam oziroma izboru najboljšega iz celoletne festivalske ponudbe (Best of Fests). Pohvale festivalu gredo tudi zavoljo dolgoletne podpore študentskemu dokumentarcu, med katerimi lahko najdemo številna obetavna imena, ki bodo nekoč morda nasledila Fredericka Wisemana, Rithyja Panha, Lecha Kowalskega ali Wernerja Herzoga, ki so jih kakopak predvajali v sekciji Masters.

Med njimi bi rad izpostavil dve monumentalni deli; prvo je **Manjkajoča podoba** (L'image manquante, 2013), film Rithyja Panha, ki se že celo kariero posveča izključno eni temi, nasilju Rdečih Kmerov nad prebivalstvom Kambodže po prevzetu oblasti leta 1975. Panh je impozantnemu opusu objektivnih dokumentarcev zdaj dodal še zelo osebno introspektivno zgodbo, s katero je želel mozaiku dodati »manjkajočo podobo«, tisto, ki je režimska propaganda nikoli ni dokumentirala, namreč podobo delavskih taborišč, v ka-

Zadnji nepravilnik

terih so koncem 70. let pod Polom Potom umirali milijoni zaprtih »komunistov«, med drugim Panhova mati. Panh je pekel delavskih taborišč kot najstnik preživel, zdaj je želel povedati nikoli osvetljeno zgodbo o nečloveških razmerah, boleznih, spodbujanju ovajanja in počasnem umiranju v blatu t. i. polj smrti. Panh arhivskega uporabnega materiala ni imel na voljo, obstajajo le posamični propagandni filmi, ki kažejo nasmejane in poplesujoče obraze ob žetvi na riževih poljih. »Zadrego« ob pomanjkanju arhivskega materiala je Panh rešil na izvirni in nič manj sugestivni način z animirano-lutkovno rekonstrukcijo; njegovo zgodbo, povedano v offu, ilustrirajo neštete, iz gline izrezljane in obarvane figurice.

Drugi mojster je kakopak Claude Lanzmann, avtor slovitega *Shoah* (1985) in še en neutrudni kronist (nacističnega) genocida, čigar štiriurni **Zadnji nepravilnik** (Le dernier des injustes, 2013) bi utegnil biti režiserjev poslednji film. Benjamin Murmelstein je bil zadnji in edini preživeli izmed t. i. judovskih starešin v Nemčiji. Nacisti so ga v taborišču Theresienstadt, neke vrste Potemkinovih vaseh za zahodnoevropske humanitarne organizacije, nastavile leta 1944, potem ko so eliminirali njegova dva predhodnika. Theresienstadt je bil nacistična koncentracijska »inovacija«, kamor naj bi zapirali ostarele Jude, ženske in otroke, toda v resnici ni bil nič manj brutalen in tragičen od drugih taborišč smrti. Lanzmann je pogovor z Murmelsteinom posnel že leta 1975, ko

je pripravljaj *Shoah*, za objavo pa se ni odločil iz mnogih razlogov, tudi zato, ker bi njegovo živopisno in na trenutke duhovito pričevanje ne sodilo v delo, ki je o holokavstvu govorilo s pieteto. Judovski starešine so bili s strani Judov in Izraela po vojni demonizirani, ljudje so jih največkrat videli kot kolaborante, željne oblasti, še posebej Murmelsteina, čeprav – tako ugotavlja tudi Lanzmann – je bila resnica drugačna. Murmelstein je bil poseben primer, pragmatičen, iznajdljiv, zelo inteligenten človek, ki je želel preživeti tudi sam. Predvsem pa bi po vojni lahko z lahkoto pobegnil, a se je odločil ostati in se soočiti z obtožbami. Češko sodišče ga je obsodilo na leto in pol zapora in ga kasneje celo oprostilo, sam pa se je preselil v Rim in ni nikoli obiskal izraelske države. Lanzmann je 35 let po intervjuju stvari seveda moral postaviti v primeren kontekst, zato tudi sam igra vidno vlogo, saj obiskuje zgodovinska obeležja, bere odlomke iz dnevnika rabina, ki je v Theresienstadtu storil samomor. Toda srž filma je dolg pogovor z Murmelsteinom, ki govori zelo odkrito, elokventno, ne ovinkari. To je bil človek, ki ni zanikal želje po oblasti, čeprav je obenem poudarjal, da je zastavljal življenje za reševanje Judov, saj je bil že pred vojno (od leta 1938 dalje) Eichmannov judovski pomočnik na Dunaju. Murmelstein je poskušal razumeti nacistični stroj in se mu prilagoditi, medtem ko Jude obravnava enako kritično (»bili so mučeniki, toda to še ne pomeni, da so bili svetniki«) kot npr. Hannah Arendt, katere slovito maksimo o »banalnosti zla« odpravi kot čisto trapa-

Manjkajoča podoba

rijo; sam je z Eichmannom delal več kot pet let in lahko z gotovostjo trdi, da je bil metodičen in brutalen demon.

Da je vojna prevladujoča tema sodobne dokumentaristike, potrjujejo dva filma. Prvi je **Dirty Wars** (2013, Richard Rowley), izvrsten raziskovalni film o umazanih vojnah ameriške administracije po 11. septembru 2001, ko je George Bush mlajši uradno pričel »vojno proti terorju«. Ameriški novinar Jeremy Scahill, poročevalec za revijo *The Nation*, je sprva preiskoval nepravilnosti ameriške vojske pri obračunavanju s civilisti v Afganistanu in Iraku, sčasoma pa se mu je izrisala velika slika prikritih operacij superskrivnostne vojaške enote, t. i. Joint Special Operations Command (JSOC), ki na podlagi neposrednih ukazov ameriškega predsednika izvršuje napade celo v državah (npr., v Jemnu, Somaliji, Libanonu), s katerimi ZDA niso uradno v vojni! »Lista za odstrel« se je po letu 2001 samo še širila ter po eksekuciji Osame Bin Ladna eksplodirala, namesto da bi se postopoma krčila. Scahill je medtem razkril, da ZDA zdaj v skrivnih operacijah ubijajo celo ameriške državljane, npr. Anwarja al-Awlakija, ki

je zaradi odnosa do Arabcev po 11. septembru postal radikalni islamist. Če je bilo skrivno eksekucijo Al-Awlakija (odobril jo je Obama, ki po krvoločnosti bojda presega Busha) še možno za silo artikulirati, trdi Jeremy Scahill, pa je umor njegovega 16-letnega sina (z brezpilotnim letalom!) zgovorna ilustracija izgubljenega kompasa ameriške administracije, ki po novem ne ubija le »sovražnikov ljudstva«, temveč tudi njihove potomce. Povsem v skladu z mitologijo vesterna, kjer negativec ne ubija le nasprotnika, temveč tudi njegovega sina, češ da se mu čez deset let ne bo mogel maščevati.

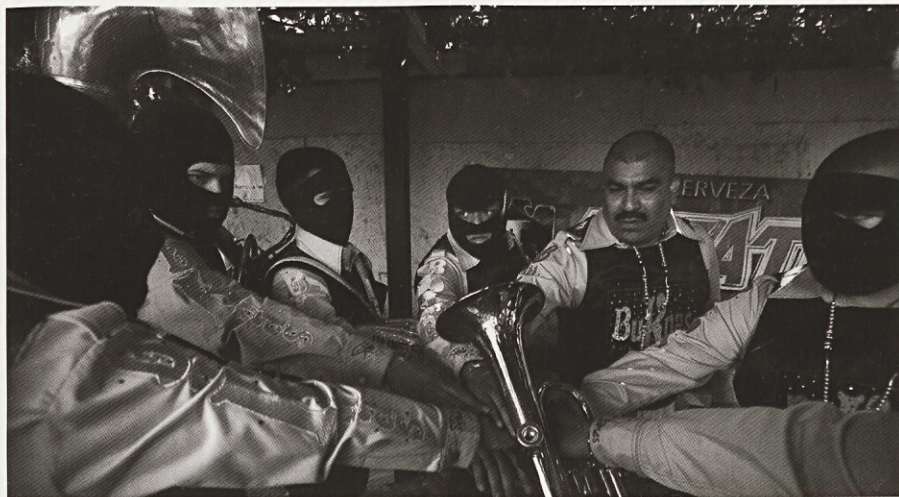
The Return to Homs (2013) je Talal Derki v okupiranem istoimenskem mestu v zahodni Siriji posnel med avgustom 2011 in avgustom 2013, prikazuje pa skupino mladih revolucionarjev, ki pod vodstvom karizmatičnega dvajsetletnika Basseta predsedniku Al-Assadu sprva nasprotujejo z nenasilnimi demonstracijami, po vse bolj agresivnih posegih režimske vojske pa tudi sami poprimejo za orožje. Basset – prej nadarjeni nogometni vratar, zdaj popularni aktivistični raper – je okrog sebe zbral srborite vojščake, ki bi za osvo-

boditev Homsa, izgon režimskih vodij in vrnitev družin tudi umirali. In umirajo. V prikazovanju brutalnosti urbanega gverilskega vojskovanja Derki gledalcu ne prizanaša, s kamero je v središču dogajanja, borci umirajo neposredno pred njegovo kamero. *The Return to Homs* je surov, neobdelan, nič kaj graciozen filmski dokument, ki slednjega v filmskem smislu niti ne potrebuje, ves emotivni naboj namreč prihaja iz ust totalno predanih revolucionarjev.

Drugačne vrste vojna že vrsto let divja v Mehiki, kar nazorno pokaže **Narco Cultura** (2013, Shaul Schwarz). Medtem ko je tamkajšnja vojna proti trgovcem z drogami od leta 2006 zahtevala že 60.000 nasilnih žrtev in ko samo v obmejnem mestu Ciudad Juárez – svetovni prestolnici nasilja – vsako leto umorijo skoraj 4.000 ljudi, se je čez mejo v ZDA razvila glasbena subkultura, t. i. movimiento alterado, kjer mladi glasbeni navdušenci v novi zvrsti, mehiški inačici gangsta rapa, glorificirajo mehiške narko karte, nasilno obračunavanje in atraktiven način življenja. Na mehiški strani meje se policijski inšpektor medtem sprašuje, kam

je izginil Juárez njegovega otroštva, ko je bile mesto še varno in ko so vsako leto registrirali »samo« tristo umorov. Globoko brezno med podivjanim Juárezom in supervarnim ameriškim El Pasom (tam so leta 2012 našli pet umorov), ki ju loči le ograja, pomenljivo podčrta tudi glasbena spremljava, kot bi agresijo kakšnih Body Count kontrastiral z melanholijo Cheta Bakerja. Narcocorridos skupine so v Mehiki po posebnem predsednikovem ukazu prepovedane, v ZDA pa kljub načelni prepovedi uživajo vse bolj zvezdniški status. Moralne norme med mladino so izginile, vsi bi radi živeli s pištolo v rokah. Obenem si pripadniki kartelov že vnaprej gradijo spektakularno razkošne mavzoleje, kamor jih bodo položili k počitku – v primeru, če bodo njihovo truplo sploh našli in če bo ostalo v enem kosu ...

Opozoriti velja še na dva dokumentarca, ki se ne lotevata vojnih, a nič manj aktualnih tematik. Kako upravičen je kolektivni strah pred jedrsko energijo, se režiser Robert Stone sprašuje v dokumentarcu **Pandora's Promise** (2013), ki bo zaradi kontroverznih trditev in ugotovitev brez dvoma sprožal polemike. Zavzame namreč pozitivno stališče do miroljubne in nadzorovane uporabe jedrske energije, ker da je, prvič, čista in zelo učinkovita, drugič, najmanj onesnažuje okolje in, tretjič, najmanj smrtonosna, sploh v odnosu do tradicionalnih energetskih oblik, ki na leto zaradi onesnaževanja zraka in voda

Narco Cultura

ubijejo na milijone ljudi. Da, celo sončne celice in elektrarne na veter so v primerjavi z nuklearno energijo potratne in okolju škodljive, trdijo Stonovi sogovorniki, predvsem pa so v projekciji neučinkovite, ker naj ne bi zadostile naraščajočim in neustavljivim energetskim potrebam svetovnega prebivalstva. Najprepričljivejše argumente podajajo nekdanji zagrizeni eko aktivisti, zdaj spreobrnjeni zagovorniki nukleark, ki ugotavljajo, da je bila jedrska energija zgodovinsko pretirano demonizirana predvsem zavoljo hladnovojnega oboroževanja. Stonov dokumentarec predstavlja vrsto dejstev, ob čemer je že danes jasno, da vse bolj potratnega sveta energetsko ne bosta zadovoljila ne sončna ne vetrna energija.

Za konec naj omenim še **Land Of Promise** (2013), nizozemski dokumentarec, ki se za analizo vprašanja delavskih migracij znotraj Evrope v zadnjega pol stoletja v celoti zanaša na arhivske posnetke. Gre za sociološki *found-footage* film, ki govori s pomočjo starih televizijskih reportaž, intervjujev, *newsreelov*, TV-poročil ali amaterskih posnetkov. In izbrani material avtorjev Paula Schefferja in Renéja Roelofsa je dovolj zgovoren sami po sebi; ne potrebujemo kontekstualizacije, saj je bila problematika delavskih migrantov z juga Evrope in severa Afrike povsod podobna, od Nemčije, Francije, Nizozemske do Švedske in Velike Britanije. Po začetnem bumu priseljencev, ki so v bogatejših državah predstavljali ceneno delovno silo, so se v 70. letih porajala prva vprašanja ogrožanja delovnih mest domačinov, kasneje pa tudi artikulacija razlike med integracijo (pozitivno!) in asimilacijo (negativno!) delavcev z juga. *Land of Promise* je inteligentna, eliptična odslikava zgodovinskega fenomena, ki je zadnja leta spričo ekonomske krize in posledičnega dviga evropskih desničarskih gibanj znova aktualna.

The Return to Homs